

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА ЛИТЕРАТУРА

Въобразените гори

Култура, изкуство, литература

© Маргарита Любенова Серафимова, съставител, 2025
© Издателство „Фабер“, 2025

ISBN 978-619-00-2000-4

*На корицата: Gillis van Coninxloo, Waldlandschaft, 1600.
Kunsthistorisches Museum Wien*

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА ЛИТЕРАТУРА

ВЪОБРАЗЕНИТЕ ГОРИ

Култура, изкуство, литература

Съставител:
Маргарита Серафимова

Издателство „Фабер“
София, 2025

Изданието е реализирано по проекта „Литература и природа. Български литературни и литературоведски интерпретации“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“, договор № КП-06-Н60/13 от 3.12.2021 г.

Книгата в дигитален формат може да се намери на сайта на проекта:
<https://litteraturaetnatura.eu>

СЪДЪРЖАНИЕ

Въведение (<i>Маргарита Серафимова</i>)	7
<i>Ален Монтандон</i> Въобразените гори: от идиличното до фантастичното.....	17
<i>Лидия Денкова</i> „Гората бяга от очите“. Философската метафора в една приказка за диалектиката	31
<i>Пламен Антов</i> Живот в гората – гора от символи (Торо – Бодлер)	50
<i>Стоян Ставру</i> Свещените горички и пътят на правото	83
<i>Елица Попова</i> „Аз виждам често издълбани имена / по дънерите на брези и буки“. Въобразената реална гора на Георги Мицков	100
<i>Виолета Вичева</i> Да се изгубиш и намериш във въобразената гора. Романът „Боровите острови“ от Марион Пошман.....	132
<i>Божана Филипова</i> Бърнамският лес и преобръщането на природния закон в трагедията „Макбет“ на У. Шекспир.....	147
<i>Александър Попов</i> Семиотичната гора в съвременния англоезичен роман	161
<i>Миряна Янакиева</i> Гора в дървото.....	173
<i>Маргарита Серафимова</i> Звуците на гората	194

Ребека Джили

Гората и нейните тълкувания в руското литературно пространство от XVIII и началото на XIX век.....212

Елена Борисова

„Светът се нарича дъбрава“: човекът срещу природата, или пътищата към „прогреса“ 225

Николай Генов

От Земята към Космоса и от Космоса към Земята: за космическата джунгла на научнофантастичната литература.....247

Светлана Стойчева

Игра на архетипни сенки в митопоетическите гори.....256

About the Authors 267

СВЕЩЕНИТЕ ГОРИЧКИ И ПЪТЯТ НА ПРАВОТО

Стоян Ставру

Институт по философия и социология –
Българската академия на науките

SACRED GROVES AND THE PATH OF LAW

Stoyan Stavru

Institute of Philosophy and Sociology –
Bulgarian Academy of Sciences

Резюме: Статията разглежда ролята на свещените горички за овладяване на хаоса и постигането на граждански ред. Гората обозначава нещо, което стои отвъд гражданския ред. Подобно на музиката, гората е чиста воля. Горичката е специализирана площ, чието предназначение е да създава спокойствие, да внушава чувство за святост и отделеност от ежедневиия свят. Свещената горичка на Евменидите е своеобразна сублимация на неуправляемото божествено насилие в гарантирано от управлението на града право. Това скрито насилие създава гравитационното поле на съдебната власт, в рамките на което става възможно търсенето на независима от волята на божествата справедливост при решаването на възникващите между хората правни спорове. В последната част от текста е разгледана и разликата между свещеното дърво и ценната дървесина, като е поставен въпроса за притежанието и собствеността.

Ключови думи: вакханки, Деметра, свещени горички, насилие, право, съд, правораздаване

Abstract: The article examines the role of sacred groves in the containment of chaos and the establishment of civil order. The forest symbolizes something beyond the realm of civil order, akin to music, representing pure will. The sacred grove, as a specialized area, is intended to create tranquility and to evoke a sense of sanctity and separation from the mundane world. The sacred grove of the Eumenides serves as a sublimation of the uncontrollable divine violence into a legal structure guaranteed by the governance of the city. This latent violence generates the gravitational field of judicial authority, within which it becomes possible to seek justice independent of the will of the gods when resolving legal disputes among people. The final part of the text also explores the distinction between the sacred tree and valuable timber, raising questions about ownership and property.

Keywords: *Maenads, Demeter, Sacred Groves, Violence, Law, Court, Adjudication*

1. Горички

Академията на Платон е основана през около 387 г. преди н.е. в свещената горичка¹ на богинята Атина в северозападната част на град Атина. Други богини, на които са посветени свещени горички, са Артемида (например в Ефес), Афродита (например в Кипър), Персефона (например в Елевзина). Свещени горички на Евменидите съществували, освен в Атина („Орестия“ на Есхил), и в Колон („Едип в Колон“ на Софокъл). Свещени горички са имали и няколко мъжки богове: Аполон (в Делфи и в Делос), Зевс (в Олимпия), Посейдон (в Трезен). Женските божества имат преимущество, тъй силите им са свързани със земята, а чрез нея и с природата, плодородието и земеделието. В един свят, в който човекът се бори да бъде все по-голяма сила, гората се приема от хората като символ на божественото и като съюзник на хтоничното. В тази борба се ражда и институцията на човешкото правосъдие, в чийто генезис важна роля играе и въображението за силата на горите.

Гората по правило е свързана с неудържимата мощ на Земята. В гората са позволени неща, които в полиса са забранени. Поради това в древногръцката митология тя може да присъства в пространствата на града като... „горичка“, да: именно в нейната умалителна форма. Но това не е достатъчно: гората трябва да има своето основание в почитането на определено божество. Като че ли този сакрален компонент отменя законите на полиса и позволява нещо като гора да съществува в сърцето на града. Свещената горичка, не е гора, разбирана като дива и необузdana природна стихия. В нея няма змейове и други хтонични чудовища. Свещените горички са специализирани, урегулирани отвън, но непристъпни за правото отвътре, поземлени имоти. Те са нещо като кътчета от специално запазена природа, но природа, която вече не е на самата себе си, а на божеството, която я закриля. Природа, в която гората изглежда както морето, но... без Моби Дик.

Свещените горички представляват интимни места, създадени и поддържани с цел извършване на ритуали и поклонение. Те са като дипломатически представителства на олимпийските божества в гра-

---

¹ Гръцката дума за свещена горичка или още „свещен лес“ е ἄλσος, а латинската *lucus*. И двете думи са свързани с глагола „расте“, „зелене“.

да. На територията им са отменени законите на полиса, а действията на хората в тях са подчинени единствено на волята на съответното божество. Те не са градини, нито други форми на градска среда, а са именно „горско-образни“ парцели, оставащи непрозрачни за човешките закони. Гората обозначава нещо, което стои отвъд гражданския ред. Подобно на музиката, гората е чиста воля. Горичката е специализирана площ, чието предназначение е да създава спокойствие, да внушава чувство за святост и отделеност от ежедневието. Свещените горички са гори, опитомени от съответното божество, но непринадлежащи на хората и техните правила. Животните в свещените горички са жертвени дарове, а не свободни същества. Те са част от церемониите на града, а не от живота на гората. В определени аспекти горичките са били нещо като „божествена“ пародия на горите. Дивото вече е безопасно благодарение на боговете, но все още не е опитомено от хората.

Особено силен символ в тази връзка е свещената горичка на Евменидите, които са настанени там, за да станат приятели на правосъдието, след като са умилостивени от Атина Палада и са загубили първия си съдебен процес – този срещу Орест. Всъщност всяка свещена горичка е пространство, което обективира сделка за почитане, сключена между живеещите в града и определено божество. Гората е символ на неприкосновеността на това пространство, което не е юридическо, макар и да е включено в сферата на правото². Свещената горичка е митологично пространство, в което Ареопагът не може да заседава. В обособените места на свещените горички поклонниците могат да извършват ритуали и молитви, но не и да предявяват искове, нито да участват в съдебни дела. За разлика от съдилищата, горичките осигуряват интимна връзка с конкретно божество, а не публичен достъп до справедливостта.

И все пак свещената горичка на Евменидите е разположена в центъра на Ареопага, като този „център“ не е просто пространствен, а преди всичко символичен. Горичката на Евменидите е неуловимият (митологичен) център, около който за пръв път се е завъртяло човешкото правораздаване в търсене на справедливо наказание (решение), което да не е пряко изводимо от волята на конкретно божество. Самото право не е свещено, но горичката, в която се почитат неговите най-силни закрилници: милостивите Евмениди, в които са се преобразували кръвожадните Еринии, е свещена. Разбира се, първото съдебно решение

² Ако харесваме Агамбен, може да кажем, че то е включено, като е изключено, т. е. чрез предвиждането му като изключение.

(на Ареопага на атинските граждани) е било по-скоро конститутивно за възникването на този митологически „център“ на правораздаването (свещената горичка на Евменидите), отколкото за изясняването на идеята за справедливостта.

Оправдаването на Орест изглежда по-скоро произволно. То не се основава на някакво убедително правило, освен ако не ни убеждава правилото, че убийството на бащата е по-тежко престъпление, за което може да се отмъсти, докато убийството на майката като реципрочен жест е допустимо убийство. И все пак това е първият опит за обосноваване на едно съдебно решение, след което загубилата страна (Ериниите) се превръщат в гарант на правосъдието (Евмениди). Определящо в този първи съдебен процес е било убеждаването на Евменидите, а не справедливостта на самото решение. Въпросът за справедливостта е търпял отлагане, което гражданите-съдии могат да си позволят, стига да са се конституирали като компетентен съд. За да го има първият съд, е трябвало да се обособи една свещена горичка.

Свещената горичка на Евменидите е своеобразна сублимация на неударжимото божествено насилие в гарантирано от управлението на града право. Това скрито насилие създава гравитационното поле на съдебната власт, в рамките на което става възможно търсенето на независима от волята на божествата справедливост при решаването на възникващите между хората правни спорове. Съдебният процес е възникнал пръв и първо е трябвало да се утвърди като безапелационна алтернатива на личното и семейното отмъщение. Едва тогава е станало възможно отварянето на едно ново пространство за състезание на аргументи, в което да се поставят важните въпроси за приложимите от съда закони и за правилата, въз основа на които те следва да се прилагат и тълкуват от съдиите.

2. *Вакханки*

Неочакваната връзка между гората и съда, между отмъщението и наказанието, може да открием и в трагедията „Вакханки“ на Еврипид³. След появата на Ареопага наказанието вече не трябва да бъде част от живота на наказвания (съдба), а част от реакцията на обществото

---

³ Вж. Еврипид, *Вакханки*, превод от старогръцки Доротей Табакова, В: Еврипид, *Трагедии*. София: Ерго, 2012. Всички цитати по-долу на текстове от трагедията „Вакханки“ на Еврипид са от този превод.

(присъда). То не е хитро скроен план на обиденото божество, изпълнен след разрешение на Зевс. Нито е скрито в неразбираемо пророчество на пелтещ волята на бога оракул. Вече съдът е този, който решава и налага наказанието като пряка реакция на полиса срещу факта на извършеното. Не е нужно Дионис да инсценира сюжет, достоен за древногръцка трагедия, за да може Пентей да понесе своето наказание. Достатъчно е Атина Палада да свика Ареопага и той ще се произнесе. Но не това се случва, когато Дионис, преоблечен като свой последовател („чужденец“), влиза в двореца на Пентей, за да отмъсти за отказа на своите родственици да го почитат като бог. Той влиза в Тива, не за да свика съда, а за да примами царя в гората. Нека разгледаме някои прилики и други различия между Дионис и Атина.

Подобно на Атина, която сключва сделка с Ериниите (Евменидите), Дионис, който насъсква своите менади (вакханки), е рожба на „мъжка утроба“: Атина е родена от главата на Зевс, след като той е погълнал съпругата си Метис, уплашен, че ще му роди син, който ще го детронира от Олимп, а Дионис е роден от бедрото на Зевс, където е поставен, след като Зевс изпепелява своята любовница Семела, поискала от него да му се яви в своя божествен вид^{4,5}. Оказва се, че когато става въпрос за наказване и решаване на спорове, рационалността на главата на „мъжкото момиче“ разчита на съвсем различна стратегия в сравнение

---

⁴ Съществува и версия на мита, според която Дионис, наричан още „два пъти роденият“, всъщност е преродения Загрей – любим (еднороден) син на Зевс от Персефона (дъщеря на Зевс от неговата сестра Деметра), който по заръка на богинята Хера бил разкъсан и изяден от титаните. С тази версия е свързано отново името на Атина, която успяла да спаси сърцето на Загрей и да го даде на баща си Зевс. В този момент Зевс бил в любовна връзка със Семела, дъщерята на Кадъм, и я помолил да изяде сърцето на Загрей. Семела направила това, което поискал Зевс, изяла сърцето на Загрей и то се развило в утробата ѝ, превръщайки се в жизнеспособен ембрион. По-късно желанието на Семела да види Зевс в неговия божествен образ, побудена от хитростта на Хера, прекратява тази бременност и Зевс е принуден да вземе бременността „в свои ръце“ или съвсем точно – в своето бедро.

⁵ Самите Еринии, с които Атина трябва да се разправи в третата част на „Орестия“, също не са родени от майка, а възникват от капките кръв, които се отронват при отрязването на гениталиите на Уран. Със същия митологичен сюжет е свързано и четвъртото „раждане без майка“ в древногръцката митология: раждането на Афродита от морската пяна, получена след като Кронос отрязва гениталиите на своя баща Уран и ги хвърля в морето. За разлика от Атина и Дионис, Ериниите и Афродита не само че не са родени, но не са и заченати.

с лудостта на бедрото на „повелителя на жените“⁶. Ако Атина убеждава Ериниите да спрат вече задействието на отмъщението и вместо него да приемат правораздавателната власт на човешките съдилища, то Дионис вкарва своите вакханки в състояние на умопомрачение, за да наложи с необузdana сила своето отмъщение върху хората, които не са го зачели като бог.

Вакханките изпълняват волята на Дионис именно в гората. В гората е тяхната сила. Това е мястото, на което Дионис иска да срази Пентей. Ето за какво Дионис предупреждава Пентей в случай, че последния реши да „разчисти“ горите от обезумелите вакханки:

смири се! Бромий⁷ няма да търпи
вакханките да погнеш от горите.

А ето какво казва Дионис на своите последователки, след като е поставил Пентей в безпомощно състояние на върха на едно смърчово дърво в гората на планината Китерон и така е подготвил кулминацията на своето отмъщение далеч от портите на града:

Дионис се провикваше: „момичета,
Довел съм този, който нашите оргии
За смях прави. Хайде, накажете го!“
И докато говореше, в небето
И на земята страшен пламък вдигна се.
Притихна етерът, листата на гората
Смълчаха се, животните замлъкнаха...

Дърветата в гората на Китерон са впрегнати в самия акт на линчуване на Пентей: той е обездвижен на върха на едно дърво, клоните на другите дървета са използвани като копия срещу него, разкъсват се корени, изтръгват се стебла... След разчленяването на дърветата идва време за разкъсване и на тялото на Пентей, чиито „членове“ са разпръснати навсякъде в гората. В крайна сметка тялото на Пентей, макар и без

---

⁶ Ако главата е свързана с логоса на разума, то бедрото е твърде близо до торса като емоционален център на божества и хора. В подходите на Атина и на Дионис може да видим „горницата“ и „долницата“ на наказанието: наказанието като присъда и наказанието като саморазправа. Интересното е, че и в двата случая присъства гората.

⁷ Име на Дионис, като „бромий“ като прилагателно означава „гърмящия“ – гърмящият Дионис.

главата, която е взета от Агава⁸ като ловен трофей, е събрано от дядо му Кадъм⁹, за да бъде върнато в пространството на града:

аз нося тук Пентеевото тяло,
 Едва събрано след безкрайно търсене,
 Из пазвите на Китерон разпръснато
 Намерих го в гори непроходими.
 Дочух за дързостта на дъщерите си,
 Когато вече връщах се в града
 Със стария Тирезий от гората.

Дионис окончателно е наложил своето наказание, като първо е подлудил Агава, а след това чрез нея е разкъсал сина ѝ и цар на Тива: Пентей. Когато всичко е приключило, идва момента на равносметката. Кадъм е този, който пръв, обръщайки се към Агава, поставя въпроса за прекомерността на наложеното от Дионис наказание:

Каква беда – за тебе преди всичко,
 А после и за мен! О, как наказва ни
 По право, ала прекомерно, богът,
 Цар Бромий, който пада ни се сродник!

След като Агава се опомня и разбира какво всъщност е извършила, тя също се обръща към Дионис с молба да смекчи прекомерността на своето наказание:

ДИОНИС:
 Това сега ви казвам аз, Дионис,
 Роден съм аз от Зевс, а не от смъртен.
 Да бяхте искали да сте разумни,
 Честити щяхте да сте днес, получили
 Съюзничество с мен, сина на Зевс!
 АГАВА:
 Дионисе, смили се, ние сбъркахме!
 ДИОНИС
 Позна ме късно – не когато трябваше.

---

⁸ Майка на Пентей, която го убива в състояние на умопомрачение, предизвикано от Дионис.

⁹ Дядо на Пентей и Дионис, баща на Агава.

АГАВА:

Разбрахме, но прекомерно ни наказа.

ДИОНИС:

Защото, бог, от смъртни бях обиден.

АГАВА:

Не бива бог да се гневи като човек.

ДИОНИС:

Отдавна татко Зевс така реши¹⁰.

Нека проследим разликите между наказването в „Евменидите“ и наказването във „Вакханки“. Атина отменя наказанието („Орест да не понася наказание“¹¹), въпреки че е доказано извършването на най-тежкото престъпление – майцеубийство. Дионис налага прекомерно наказание („по право, ала прекомерно“), въпреки че в крайна сметка е налице покаяние от Агава за извършения от нея отказ да почете Дионис като бог, а Кадъм в разговора си с Тезей още в самото начало е готов да почете внука си като бог. От една страна, никакво наказание за майцеубийство и ограничително настаняване на Ериниите в свещена горичка. Акт на добре обмислена политика, който дава шанс на правораздаването. От друга страна, прекомерно наказание за незачитане на бог и пълно овластяване на менадите в дивата гора. Акт на директно налагане на воля, който възплачва отмъстителните намерения на бога.

Орест убива майка си Клитемнестра съзнателно, макар и по волята на Аполон, и е оправдан, при което... се ражда човешкото правосъдие. Агава убива сина си Пентей в състояние на лудост, предизвикано от Дионис, и е наказана за цял живот, при което... възтържествува божественото възмездие. Това е разликата между случващото се в свещената горичка и случилото се в дивата гора¹². В едната страна, свещената

¹⁰ Особено интересно тук е обвинението, което може да бъде прочетено и като съвет, което Агава отправя към Зевс: „Не бива бог да се гневи като човек“, макар че по-скоро гневът да е присъщ именно на боговете атрибут. Ериниите са същества, олицетворяващи именно яростта и гнева. Още по-интересен е отговорът на Дионис: „Отдавна татко Зевс така реши“, който пък може без никакъв проблем да бъде формулиран и като фраза на Атина Палада що се отнася до извършеното от Орест майцеубийство и постановената с нейния решаващ глас оправдателна присъда.

¹¹ Позоваването е от текста на трагедията на „Евменидите“, трета част на „Орестия“, прев. Александър Ничев, В: Есхил, *Трагедии*. София, Народна култура, 1982.

¹² В това отношение символа на дивата гора може да бъде сравнен с този на бурята като бушуваща природа, която не може да бъде овладяна. Вж. М. Серафимова, Бурята – една природна и поетична стихия, В: М. Серафимова (съст.), *Творческото*

горичка е механизъм за включване на генеративния потенциал на дивата гора в структурите на полиса и в частност за използване на хтоничната сила на възмездието за легитимирането на съдебните процеси, като част от нововъзникналите ритуали на гражданското правораздаване. Рационалността на Атина се нуждае от патоса на Ериниите. В другата страна, Дионис остава господар на горите, в които всеки негов враг може да намери смъртта си по един от най-жестоките начини: като бъде буквално разчленен. Вакханките не се нуждаят от каквато и да е „полисна“ легитимация, защото тяхната сила е лудостта.

Макар и дърветата в свещената горичка все още да не могат да бъдат използвани като дървесина, те вече не са и онези опасни и неконтролируеми оръжия на лудостта. Предстои следващ етап от покоряване на горите: ако първият е политически акт, опосреден от намесата на боговете (горите стават умалително означение на самите себе си: свещени горички), то вторият е икономически акт, извършен пряко и само с участието на хората (горичките стават източник на материални средства: полезна дървесина). Тук главният герой вече е цар Ерисихтон, а мястото на събитията: горичката на Деметра в Тива.

3. Деметра

Свещена горичка е в основата на нещастната съдба на символа на алчността – цар Ерисихтон. В Книга VIII на своите „Метаморфози“ Овидий разказва историята на Ерисихтон, който осквернява свещена горичка в Тесалия, посветена на Деметра.

*Той със секира – разказват – увредил леса на Церера¹³
и със желязото сам осквернил светостта на гората.*

въображение и променящата се чувствителност за природата. София, ИЦ Б. Пенев, 2024, с. 140, където е посочено следното: „Ние може и да сме стъпили на луната, може да сме изобретили квантовия компютър или дори да сме на път да овладеем ядрения синтез – но никога не може да каже, че сме в състояние да преобразуваме една разрушителна буря в приятен пролетен бриз“. Е, Деметра, а с нея и ние хората, сме успели в това начинание, що се отнася до дивата гора, превръщайки я от непредвидима магия в приятна свещена горичка. Може би това е и причината, която обяснява казаното от Маргарита Серафимова, според която „бурята се превръща в антропологичен деятел, актант“, при което „морето измества гората като обичайно място на авантюри“ (с. 148). Оттук и като че ли изненадващата връзка между гората и Моби Дик.

¹³ Церера в римската митология е богиня на плодородието, която се отъждествява с гръцката Деметра.

Въпреки молбите на живеещата в най-големия дъб нимфа да се откаже от намеренията си, Ерисихтон продължил без всякакво колебание:

Ала синът на Триопас¹⁴ не щя да запази дървото,
той повели на слугите да тътнат свещения дъб, а
щом забеляза, че те не започват, сам грабна секира
от едного, та изрече безсрамникът тази закана:
„Даже да беше самата богиня и нейна любимка,
пак ще докосне дъбът със зеленото върше земята!

За тези негово действия, съставляващи акт на посегателство срещу плодородието на земята, Деметра го наказва с ненаситен глад:

Има в далечните скитски предели сковано в лед място,
тъжно и **неродовито, без плод, без дърво** (болд навсякъде – С. С.) е
земята.

Леностна Мразовина обитава там, Бледност и Трепет,
мършав Гладът. Той, предай, да насели утробата скверна
на светотатния мъж, да не сеща насита от нищо,
в съревнование той да надвива на моите сили.

Може да кажем, че гладът на Ерисихтон е автопоетичен по един особен, негативен начин. Ето как Овидий описва гладуващия Ерисихтон:

Той насъне за ястия вече жадува.
Челюсти трака напусто, един о друг зъбите точи,
с въображаемо блюдо измъчва отучено гърло
и вместо гозба напразно преглъща летливия въздух.
Щом се разсява сънят му, беснее страстта за ядиво
с власт върху жадната глътка и вътрешността му гореща.
Иска веднага каквото поднася морето, земята,
въздухът, даже на пълна трапеза от глад се оплаква,
в пиршество пиршества търси. Не стига му явно, което
цели градища насища, което народа насища.

Патологичният глад превръща самото хранене в непродуктивно начинание, в безкрайно и самоподдържащо се мъчение (гладът се храни със самия себе си):

¹⁴ Синът на Триопас е Ерисихтон. Ерисихтон е син на Триопас и Триопа.

Колкото повече тъпче търбуха си, повече иска.
 Както морето поема от всички предели реките
 и се не сити с водите, но пие реки отдалече,
 както и хищният огън — той нивга храна не отказва,
 много дървета изгаря и колкото повече гълта,
 толкова повече търси, от многото по-лаком става,
 тъй Ерисихтон безбожен налапва една подир друга
 гозба, **все нова желае** и всяка храна е причина
 друга да търси, яде, но стомахът му вечно е празен.

Бих искал, заедно с текстовете на Овидий, да посоча и интерпретацията, предложена от Михаел Кьолмайер в неговата книга „Антични легенди или защо Зевс изневерява на Хера?“¹⁵. Ще се върна още веднъж към мита за Ерисихтон, този път – през „закачливия поглед“ на Михаел Кьолмайер, който с голяма доза ирония, пресъздава трагичната съдба на нашия антигерой и неговата дъщеря Местра. Според тази съвременна версия в свещените горички на Деметра „растели дървета, които не трябвало да бъдат подкастрирани, трябвало да растат, докато паднат от само себе си от старост“¹⁶. Цар Ерисихтон, чието име може да бъде преведено като „този, който изтръгва земята“¹⁷, живеел в близост до такава свещена горичка и имал планове за оползотворяване на растящите в нея дървета като ценната дървесина. Ето какво си е мислил Ерисихтон, когато е взел решението да отсече всички дървета от свещената горичка на Деметра, като **остави само едно дърво**: „Прекрасни са тия дървета, но по принцип, който е видял едно от тях, все едно е видял всичките, а останалите само препречват пътя и спират погледа. Това е много ценна дървесина, която може да се използва“¹⁸. Когато преоблечената като старица Деметра се опитва да предупреди Ерисихтон да не изсича дърветата, той ѝ отговаря следното: „нямам нищо против богинята. Но дървесината ми трябва“¹⁹. Така Ерисихтон заема една прагматична

¹⁵ Вж. М. Кьолмайер, *Антични легенди или защо Зевс изневерява на Хера?* прев. Жанина Драгостинова. София, Бард, 2021.

¹⁶ *Ibid.*, с. 180.

¹⁷ Етимология на името включва следните две гръцки думи „ἐρύω“ означава издърпвам, изтръгва или разрушавам, а χθών означава земя или почва. В случая отсичането на дърветата е акт на изтръгване (изнасилване) на земята. Така още със самото си име, което и без това се произнася трудно, Ерисихтон провокира хтоничните божества, каквото божество е и самата Деметра.

¹⁸ Вж. Кьолмайер, *Антични легенди...*, с. 180.

¹⁹ *Ibid.*

позиция: без да иска да се конфронтира с религиозното измерение на гората (Деметра), той претендира да притежава нейната икономическа стойност (дървесината). За целта Ерисихтон налага следната „делка“: достатъчно е да бъде оставено само едно дърво, което да бъде икона на горичката, към която хората да продължат да отправят своите молитви към Деметра. Останалите дървета не са нужни нито на Деметра, нито на хората. Това, от което се нуждаят хора и богове, твърди семиотикът Ерисихтон, е само един прост знак, а не сложна екосистема. Според него и едно дърво прави гората. При запазването му и вълкът е сит, и гората е цяла.

Деметра не се съгласява. Тя наказва Ерисихтон за изсичането на дърветата, като го обрича с неутолим глад. Той бил вечно гладен, но вместо да напълнява, непрекъснато слабеел. От глад не можел да спи и изразходил цялото си състояние за закупуването на още и още храна. След като изчерпал имуществото си, Ерисихтон започнал да продава тялото на дъщеря си Местра. Това не било достатъчно и Ерисихтон по-сигнал върху собственото си тяло: „Най-накрая този Ерисихтон почнал да забива вилицата в прасците си и да се самоизяжда. Изял ходилата и краката си, изял корема и ръцете си. Накрая останала само една **дъвчеца глава**. И зъбите заръфали устните...“²⁰.

Подобно на Мидас, Ерисихтон превръща всяка гора в сбор от дървета, а всяко докоснато от него дърво – в дървесина. В крайна сметка превръща в „дървесина“ и собствената си дъщеря, но „златните“ метаморфози не приключват с това, а Ерисихтон хвърля и собственото си тяло в бездънната паст на своята алчност. За разлика от барон Мюнхаузен, който се хвали със способността си да се изтегли от блатото, в което е попаднал, като се дърпа за косите си, тялото на Ерисихтон се е обърнало срещу самото себе си и се опитва, не да се спаси, а да се самозаличи. И ако историята на барон Мюнхаузен е пример за крайно преувеличение и фантастична лъжа, то митът за цар Ерисихтон е ярко предупреждение и разкриване на истината за човешката алчност.

Начинът, по който Ерисихтон се самозаличава, е различен от този, по който го прави Чеширският котарак. Той има способността бавно да изчезва, докато накрая оставя след себе си само своята усмивка. Това подчертава неговата непредсказуемост и нереалност, абсурдността и нелогичността, които доминират в Страната на чудесата. Неговата ирония подкопава логическото мислене, а превъплъщението на тялото

²⁰ *Ibid.*, с. 181.

му в усмивка е част от неговата игривост и от желанието му да се забавлява на чужд гръб. Именно в гората – мястото, където нищо не следва логиката на реалния свят, Алиса среща Чеширския котарак. Там, сред дърветата, тя вижда неговия усмихващ се послеобраз, който ѝ дава съвети за пътя, по който да продължи своето приключение. Изчезването на Ерисихтон не е негова магическа способност, а наказание, от което той не може да се освободи. Заклучен в несъвпадението между фактите и желанието, Ерисихтон е осъден да се самозаличи без остатък. Ако влизането в Страната на чудесата може да доведе до видения от типа „усмивка без котарак“, то съприкосновението със свещената горичка на Деметра е в състояние да създаде образа на „дъвчене без глава“.

4. Общото благо

Когато си видял едно дърво, видял ли си гора²¹? Колко дървета са нужни, за да съществува една горичка? Пречат ли ни наистина дърветата, за да видим гората? Нужна ли ни е гора, след като може да имаме едно представително дърво и купища ценна дървесина? Може ли безнаказано да превръщаме всяко дърво в злато? Тези въпроси всъщност стоят зад глава на Ерисихтон. И като че ли отговорът им не е толкова труден, но оказва се: само ако религиозният аргумент надделява над икономическия, т. е. само ако Деметра наистина съществува. Днес, когато религията не е аргумент при създаването на законодателството, екологическата теза вече се представя не като религиозна (почитайте Деметра!), а като естетическа (радвайте се на красивата природа²²) и/или като екзистенциална (пазете споделената Земя²³) кауза. След ре-

²¹ Тук гората може да бъде видяна като идея, стояща „в дълбочината“ зад дърветата: „Нещата се представят по различен начин, както гората като цяло и отделните дървета; с очите обаче виждаме само повърхностния свят, който не е по-малко истинен от дълбокия, невидимия, доловим с идеите на ума. Самата мисъл е „диалектически фавън, който преследва същността на гората, сякаш е неуловима нимфа. Мисълта изпитва наслада, много подобна на любовната, когато опипва голото тяло на някаква идея“. Вж. Л. Денкова, Поляната на галеоните и целият свят. Философската носталгия по тъждеството в *Locus amoenus*, В: М. Серафимова, (съст.) *Творческото въображение и променящата се чувствителност за природата*. София: ИЦ Б. Пенев, 2024, с. 23.

²² Вж. например за любовта към красивата природа Р. Скрутън, *Зелената философия. Консервативно за екологията*. София, Сиела, 2019, с. 211.

²³ Вж. например за новата мисия на хората като земяни и за самото име „Земя“ Бр. Латур, *Къде да се приземим? Как да се ориентираме в политиката. / Къде съм? Уроци за земните от затварянето*. София, Критика и хуманизъм, 2023, с. 179.

лигиозното, като че ли рационалното се опитва да поеме щафетата, бранейки не само свещените горички (Деметра), но и дивите гори (Дионис). Да, нека се върнем при Деметра и Дионис и още веднъж, макар и за съвсем кратко, да направим сравнение, този път с оглед на собствеността и общото благо.

Ако горите в планината Китерон са ничии, то горичката на Деметра е общо благо. Никой няма претенция за собственост върху Китерон, той в най-добрия случай е във временно владение на Дионис, който той осъществява чрез своите вакханки. Свещената горичка на Деметра не е просто ресурс, който може да бъде завладян от всеки. Те са свещени пространства, които трябва да се уважават и пазят. Преклонението пред боговете е метонимия за уважението към природата. Защитата на гората е представена като задължителна проява на почит към божествата. Чрез разказа за стореното от Ерисихтон и последващата му съдба древногръцката митология предлага една „свещена екология“²⁴, в която гората е загубила своето диво състояние („агресивната“ гора-планина на Дионис), но все още е възможна като защитена екосистема, подчинена на определена религиозна цел („дефанзивната“ гора-горичка на Деметра). Правото – като претенция за човешко правосъдие, пред което гората (Ериниите, Дионис) е отстъпила, за да се превърне в горичка (Евменидите), на свой ред – но вече като претенция за собственост, отстъпва пред горичката (Деметра), за да откаже исканията на икономиката (Ерисихтон). Свещената горичка е „заседнала“ между отвъд-политическото на дивата гора и същностно икономическото на отсечената дървесина, като междуременно е превърнала защитата на природата в акт на свещенодействие.

Подчинението на хората на волята на почитаното божество в пространството на свещената горичка е действие, което все още остава отвъд сферата на разграничимост между добро и зло – важно е да изпълняваш заповедите, а не да преценяваш дали волята на богинята е справедлива. В свещените горички няма място за оспорване и контакти срещу решенията на божествата. Горичката на Деметра, подобно на гората на Дионис, остава отвъд доброто и злото. Но, оказва се, че тя не е съвсем и изцяло извън правото и морала, а именно отноше-

---

²⁴ За свещения характер на гората в българската литература вж. например А. Ташев, Литературата в някои природоспециализирани периодични издания между двете световни войни, В: М. Серафимова, (съст.) *Човек и природа в българското литературно въображение: осем разходки*. София, ИЦ Б. Пенев, 2023, с. 96.

нието ѝ към тях определя нейната изключеност и обособеност. Все пак горичката е „гора“ в полиса. Единственото добро и лошо, което може да бъде казано за поведението на хората в свещената горичка е свързано с нейното опазване като място на преклонение пред природата и божествата. Актът на посегателство спрямо самата свещена горичка като „свещена“ екосистема от дървета, е обект на морална преценка и се квалифицира от самата Деметра като вършене на зло. Макар и този акт да не е зло „само по себе си“, а защото е акт на обида и посегателство срещу самата Деметра, той одухотворява самите дървета. Макар и да не ги превръща в истинска, дива гора²⁵, наложеното от Деметра наказание показва, че тя цени и защитава дърветата като „индивиди“²⁶. Тази индивидуална защита на дърветата всъщност е „градската“ стража при закрилата на гората. Когато влизат в полиса, подобно на гражданите, дърветата стават индивиди.

Ерисихтон не е просто нарушител на религиозния ред, той е „дъвчещата (себе си) глава“, „зъбите, хапещи устните си“, унищожителят на условията, които правят възможно самото му съществуване. Залогът не е честта или дори съществуването на Деметра. Наказанието на Ерисихтон показва, че този залог е собственото му съществуване. Свещената горичка е недопустим за притежаване обект, не само защото е притежание на Деметра, но и защото съществуването ѝ е свързано с плодородието, а чрез него и със собственото оцеляване на всички в полиса. Макар и връзката с екологията да не е директна, тъй като все пак сигурността на продоволствието, чистотата на водата и състоянието на въздуха в Тива не са зависели от дърветата в свещената горичка на Деметра, тази връзка може да бъде открита в сюжета на мита именно в естеството на наказанието, наложено на Ерисихтон. Свещената горичка на Деметра се явява „умален“ (и умалителен) репрезентативен символ на значението на горите. Тя връща регресивно значението си към онова свое диво състояние, което – ако бъде окончателно преустановено, ще настъпи ужасяващ глад за хората (полисът пред гнева

²⁵ В горичката на Деметра липсват ентите от света на Толкин. За значението на тази литературна фигура при въвеждането на съвременните регулации на собствеността върху дърветата и горите, вж. подробно Ст. Ставру, Да притежаваш ент! Време и собственост, *Пирон*, 2021, № 21, с. 1 – 17.

²⁶ За юридическата защита на т. нар. „забележителни дървета“ в съвременното българско право вж. Ст. Ставру, *Моралните измерения на собствеността (Към обосноваването на една „проприетарна“ екология)*. София, АИ Проф. М. Дринов, 2021, с. 101 – 105.

на Деметра), но – ако не бъде контролирано, заплашва с лудостта на Вакханките (полисът пред гнева на Дионис).

Нищо не може да спаси град, който е изгубил (не-)своите гори. Това ни казват дърветата в свещената горичка на Деметра. Именно идеята за гората ни пречи да видим дърветата като отделни икономически единици, т. е. като „стояща на корен дървесина“²⁷. Гората е и трябва да си остане неделима. Дърветата ни пречат да видим гората само когато ги виждаме като дървесина. И ако, подобно на измъчения от съдбата си Едип, искаме един ден да намерим покой в свещената горичка на Ериниите²⁸, то преди това трябва да се погрижим не само за дърветата, но и най-вече за гората.

И така, ако решим да представим подредена траектория на процеса на раждане на човешкото правосъдие, то в нея пътят на правото, първо, ще минава през гората на Китерон – за да се огледа в лудостта на прекомерното (от политическа гледна точка) наказание, наложено от Дионис. След това той ще се отбива в свещената горичка на Деметра – за да се откаже от пълната (от икономическа гледна точка) инструментализация на силите на гората, но в крайна сметка ще ни отведе до Ареопага, където митът за Дионис живее като (метаюридически) разказ за това как Атина Палада е умилостивила Ериниите. Така конституирането на човешкото правосъдие ще се окаже тясно свързано с поэтапната работа на въображението (в полиса) по овладяване на хаоса и насилието (в горите).

БИБЛИОГРАФИЯ

- Еврипид, Трагедии [Euripid, *Tragedii*]. София, Ерго, 2012.
 Есхил, Трагедии [Eshil, *Tragedii*]. София, Народна култура, 1982.
 Денкова, Л. Поляната на галеоните и целият свят. Философската носталгия по тъждеството в *Locus amoenus*, В: Серафимова, М. (съст.) *Творческото*

²⁷ За този термин вж. по-подробно Ст. Ставру, Вещното право и стоящата на корен дървесина: еко-ресусцитация на „Един институт от областта на вещното право (право на посадки на върху чужда земя)“ на Никола Христов Попов, студент през 1901 г., *Предизвикай правото!*, 2021: <https://www.challengingthelaw.com/veshtno-pravo/veshtnoto-pravo-i-stoiashtata-na-koren-darvesina/>.

²⁸ Свещената горичка, в която Едип намира убежище е в Колон, а не в Атина. Вж. Софокъл, Едип в Колон, прев. Александър Ничев, В: *Трагедии*. София, З. Стоянов, 2013.

въображение и променящата се чувствителност за природата [Denkova, L. Polyana na galeonite i tseliyat svyat. Filosofskata nostalgia po tazhdestvoto v *Locus atoenus*, In: Serafimova, M. (sast.) *Tvorcheskoto vazobrazhenie i promenyashtata se chuvstvitelnost za prirodата*]. София, ИЦ Б. Пенев, 2024.

Кьолмайер, М. Антични легенди или защо Зевс изневерява на Хера? Прев. Жанина Драгостинова [Kyolmaier, M. *Antichni legendi ili zashto Zevs izneveryava na Hera?* Prev. Zhanina Dragostinova]. София, Бард, 2021.

Латур, Бр. Къде да се приземим? Как да се ориентираме в политиката. / Къде съм? Уроци за земните от затварянето [Latour, Br. *Kade da se prizemim? Kak da se orientirame v politikata. / Kade sam? Urotsi za zemnite ot zatvaryaneto*]. София, Критика и хуманизъм, 2023.

Серафимова, М. Бурята – една природна и поетична стихия, В: Серафимова, М. (съст.) *Творческото въображение и променящата се чувствителност за природата* [Serafimova, M. *Buryata – edna prirodna i poetichna stihiya*, In: Serafimova, M. (sast.) *Tvorcheskoto vazobrazhenie i promenyashtata se chuvstvitelnost za prirodата*]. София, ИЦ Б. Пенев, 2024.

Скрутън, Р. Зелената философия. Консервативно за екологията [Skryutun, R. *Zelenata filozofiya. Konservativno za ekologiyata*]. София, Сиела, 2019.

Софокъл, *Трагедии* [Sofokul, *Tragedii*]. София, З. Стоянов, 2013.

Ставру, Ст. Вещното право и стоящата на корен дървесина: еко-ресуситация на „Един институт от областта на вещното право (право на посадения върху чужда земя)“ на Никола Христов Попов, студент през 1901 г. [Stavru, St. *Veshntoto pravo i stoyashtata na koren darvesina: eko-resusitatsiya na „Edin institut ot oblastta na veshntoto pravo (pravo na posazhdeniya varhu chuzhda zemya)“ na Nikola Hristov Popov, student prez 1901*], *Предизвикай правото!*, 2021: <https://www.challengingthelaw.com/veshntno-pravo/veshntoto-pravo-i-stoiashhtata-na-koren-darvesina/>

Ставру, Ст. Да притежаваш ент! Време и собственост [Stavru, St. *Da pritezhavash ent! Vreme i sobstvenost*], *Пирон*, 2021, № 21.

Ставру, Ст. Моралните измерения на собствеността (Към обосноваването на една „проприетарна“ екология) [Stavru, St. *Moralnite izmereniya na sobstvenostta (Kam obosnovavaneto na edna „proprietaryna“ ekologiya)*]. София, АИ Проф. М. Дринов, 2021.

Ташев, А. Литературата в някои природоспециализирани периодични издания между двете световни войни, В: Серафимова, М. (съст.) *Човек и природа в българското литературно въображение: осем разходки* [Tashev, A. *Literaturata v nyakoi prirodospetsializirani periodichni izdaniya mezhdru dvete svetovni voyni*, In: Serafimova, M. (sast.) *Chovek i priroda v balgarskoto literaturno vazobrazhenie: osem razhodki*]. София, ИЦ Б. Пенев, 2023.